

видно, не мало можливості реалізувати проєкт. Є. Чикаленко так і не дочекався відповіді від Товариства, а тому його справу продовжила донька Ганна Чикаленко-Келлер, яка 1930 р. відправила НТШ копію умов Є. Чикаленка та просила від Товариства підтвердження. Але згодом від В. Дорошенка вона довідалася, що НТШ не збиралося видавати батькової праці, виплативши авторові гонорар як своєрідну пенсію. Для того, щоб не образити Є. Чикаленка, Віділ НТШ вирішив виділенням йому грошам надати форму гонорару.

У 1930 р. ж виношувався задум видати „Щоденник“ Є. Чикаленка фондом його імені, заснованим при Українському академічному комітеті у Празі. З цього приводу комітет надіслав кілька офіційних листів НТШ, щоб остаточно з'ясувати наміри Львова щодо видання „Щоденника“. Проте ні перший, ні другий задум не були реалізовані. Як відомо, „Щоденник“ Є. Чикаленка видала 1931 р. львівська спілка „Червона калина“. Зазначимо, що пропозицію щодо цього видавництва авторові ру-

копису ще в 1923 р. зробив співредактор „ЛНВ“ В. Гнатюк³³, який неприхильно поставився до наміру Є. Чикаленка видавати мемуари у США, де, на його думку, вони не знайдуть свого читача. В. Гнатюк пропонував авторові реалізувати свій проєкт лише в Галичині заходами або „Червоної калини“, яка спеціалізувалася на виданні мемуарної літератури, або Українсько-руської видавничої спілки. На його думку, тут книжка знайшла б своїх прихильників серед українців Польщі та Чехії. Із листів Г. Чикаленко-Келлер до В. Дорошенка відомо, що вона запропонувала написати йому першу біографію про батька, яка увійшла як передмова до першого, львівського, видання „Щоденника“.

Наприкінці зазначимо, що постать Є. Чикаленка, 150-річчя від народження якого цього року відзначаємо, найвиразніше вимальовується серед усіх київських членів НТШ. Він зробив вагомий внесок у розбудову Товариства, про що мають пам'ятати всі українці — як наддніпрянці, так і галичани.

Інна СТАРОВОЙТЕНКО

В ОБІЙМАХ ПОЛІТИКИ: УКРАЇНСЬКИЙ ТАЄМНИЙ УНІВЕРСИТЕТ У ЛЬВОВІ, 1921—1925 РОКИ

(До 90-річчя від створення)

Український таємний університет (УТУ), який діяв у Львові в 1921—1925 рр.¹, був створений на хвилі розчарування галицьких українців результатами Першої світової війни, передусім поразкою Західно-Української Народної Республіки. З українського боку нелегальний університет поєднав дуже складні післявоєнні переживання — фізичне й духовне спустошення, зумовлене військовою поразкою і втратою державності, з упертим бажанням довести полякам свою національну життєздатність. Головним творцем

університету було Наукове товариство ім. Шевченка — установа, яка об'єднувала українську інтелектуальну еліту Галичини і ще до війни здобула реноме неофіційної української академії наук². Для більшості членів НТШ можливість створити національний університет була не тільки питанням суспільного розвитку, а й справою особистого життєвого інтересу. Багато з них бачили в такому університеті місце своєї праці. Утворення нелегального університету відповідало також інтересам українських політичних сил, які після

³³ Лист Гнатюка В. до Чикаленка Є. 6 листопада 1923 р.— УВАН, ф. 86 (Є. Чикаленко).

¹ Про Український таємний університет у Львові писали: Мудрий В. Український університет у Львові (1921—1925).— Нюрнберг, 1948 (передрук у кн.: Мудрий В. Змагання за українські університети в Галичині.— Львів; Нью-Йорк, 1999); Кислий В. Українські високі школи у Львові і студентський рух у Західній Україні у першій половині 20-х років ХХ століття.— Львів, 1991; Хобзей П. Таємний Університет у Львові // Україна: Наука і культура.— К., 1991.— Вип. 25.— С. 45—59; Лазечко П. З історії створення та діяльності Українського таємного університету у Львові (1924—1925 рр.) // Український історичний журнал.— К., 1994.— № 6.— С. 64—71; Мудрий В. Змагання за українські університети в Галичині.— Львів; Нью-Йорк, 1999; Ковалюк Р. Український студентський рух на західних землях, ХІХ—ХХ ст.— Львів, 2001; Савенко Т. Роль і місце НТШ у вирішенні університетського питання у Східній Галичині // Новий колегіум: Науковий інформаційний журнал (Харків).— 2007.— № 1.— С. 20—24; Кульчицька Т. Лекції Мирона Кордуби в Українському таємному університеті у Львові (1921—1925) в контексті тогочасних циклографічних видань вищої школи // Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка: Збірник наук. праць.— 2008.— Вип. 1 (16).— С. 167—177; Виздрик В. С. До питання становлення Українського таємного університету у Львові // Вісник Національного університету „Львівська політехніка“. Серія: Держава та армія.— 2009.— № 652.— С. 116—121; Савенко В. Роль НТШ у діяльності Українського таємного університету (1921—1925) // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Історія.— 2009.— Вип. 1.— С. 46—52; його ж. Боротьба НТШ за відкриття українського університету у Львові в 20-х рр. ХХ ст. // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія.— 2009.— Вип. 2.— С. 139—146. Незважаючи на доволі розлогу історіографію, виразної картини історії нелегального Українського університету досі не маємо. Насамперед це стосується питань, пов'язаних з інтерпретацією різних аспектів українсько-польського університетського конфлікту в першій чверті ХХ ст.

² НТШ уклало меморіал від 26 лютого 1916 р.: Denkschrift ueber die Notwendigkeit der Errichtung einer ukrainischen Universität in Lemberg. Als Manuskript in 50 nummerierten Exemplaren gedruckt.— Lemberg, 1916. Це єдиний з часів війни документ, в якому українці публічно домагалися створення у Львові національного університету.

розпаду Австро-Угорської монархії на деякий час утратили ідеологічні орієнтири, потребували переосмислення програмних положень, а тому шукали об'єкти для прикладання своїх зусиль.

На початку 1920-х рр. польський уряд, не маючи програми полагодження українського питання, демонстрував готовність до поступок, але на низовому рівні ця політика нашттовхувалася на опір місцевих польських середовищ, у тому числі й інтелектуальних, яких не покидало прагнення покарати українців за збройну боротьбу 1918—1919 рр. Новий етап українсько-польського університетського конфлікту розпочався в серпні 1919 р., коли з'явилося оголошення про те, що на навчання до Львівського університету (перейменованого на Університет Яна Казимира) будуть допущені тільки ті

громадяни Польської держави, які виконали свій військовий обов'язок у лавах польської армії, а також громадяни союзних із Польщею держав. Для більшості галицьких українців це означало цілковиту заборону на навчання в університеті, адже вони не були ні громадянами Польщі (відмовлялися приймати польське громадянство у надії на відновлення ЗУНР), ні солдатами польської армії (воювали переважно в лавах австрійської, а пізніше Української Галицької армії).

З цієї ж причини були закриті й українські кафедри, які діяли у Львівському університеті до війни³.

Нові університетські вимоги призвели до активізації українських молодіжних середовищ та спонукали заявити про себе групу українських учених, пов'язаних із НТШ. Результатом наради, яка відбулася 19 серпня 1919 р. з участю докторів В. Щурата, І. Свенцицького, І. Крип'якевича, Б. Барвінського і В. Гарасимчука, була ухвала підтримати студентську молодь і заснувати у Львові українські університетські курси спільними зусиллями НТШ, Національного музею, Товариства наукових викладів ім. П. Могили, згодом Ставропігійського інституту. Однак польська влада, під претекстом порушення статутних положень і чинного законодавства, заборонила українським товариствам

відкрити ці курси. Всупереч забороні такі осередки навчання почали виникати стихійно, особливо взимку 1920/21 н. р., у міру того як до Галичини поверталися з фронтів, полону, таборів для інтернованих молоді люди з незакінченою вищою освітою або ж випускники гімназій, які хотіли продовжити навчання. І польська, і українська сторони, охоплені післявоєнною лихоманкою, яка з'явилася на ґрунті невичерпаних конфліктних настроїв, будь-що намагалися довести свою перевагу. Українці демонстративно не визнавали Польської держави, а поляки намагалися знайти для них найдошкульніше покарання.

Рішення про створення у Львові на базі нелегальних курсів українського університету (з факультетами — філософським, правничим і медичним)

ухвалене в липні 1921 р. на Крайовому студентському з'їзді. Тоді ж відбулося засідання викладачів університетських курсів, на якому обрано перший сенат УТУ, ректора і деканів. З'їзд, відображаючи настрої українського суспільства, ухвалив рішення застосувати „бойкот“ (громадський осуд, який нерідко перетворювався на побиття) стосовно тих українців, які вступатимуть до Університету Яна Казимира та інших офіційних вищих навчальних закладів Польщі. Літо 1921 р. було ви-

користано для збору матеріальних засобів, підготовки приміщень для УТУ. Ці заходи координувала Університетська комісія на чолі з головою НТШ В. Щуратом (діяла як секція Українського гоманського комітету). У вересні 1921 р. всі рішення і практичні кроки щодо організації у Львові УТУ затвердила Українська міжпартійна рада — найвища тоді в Галичині українська політична установа⁴. Хоча її голова В. Бачинський був противником утворення нелегального університету і мав погані стосунки зі В. Щуратом, для українських політичних сил це був один із небагатьох способів заявити про себе.

Запис студентів до Українського університету у Львові (такою була „офіційна“ назва) розпочався 15 вересня 1921 р. Початок діяльності навчаль-

Члени Сенату та професорського складу Українського таємного університету у Львові. Сидять зліва направо: Мирон Кордуба, Мар'ян Панчишин, Василь Щурат, Михайло Галушинський, ...; стоять зліва направо: Іван Раковський, Володимир Вергановський, Іван Панькевич, Роман Цегельський ... Перша половина 1920-х рр.

³ Державний архів Львівської області, ф. 26 (Львівський університет), оп. 14, спр. 2, арк. 1; спр. 3, арк. 9; оп. 8, спр. 411, арк. 1 та ін. (Листи-повідомлення про звільнення з університету, які отримали викладачі-українці влітку 1919 р.).

⁴ У зверненні до населення від 25 вересня 1921 р. президія Міжпартійної ради трактувала заходи щодо створення у Львові українського університету як зміну національно-політичної тактики (перехід від „оборонної акції“ до „творчої праці на культурному полі“, що мало свідчити про зрілість українського суспільства) і закликала „усі чинники, заняті при будівництві українського університету й других вищих шкіл у Львові, щоби не уступали перед ніякими загрозами — ні перед голосами польської преси, ні некультурними виступами вшехпольської молоді і її професорів, ні перед терором і репресіями польських поліцейних і воєводських органів і витривали на своїх становищах до остатку“ (Центральний державний історичний архів України у Львові (далі — ЦДІА України у Львові), ф. 310 (Український університет у Львові, 1921—1925), оп. 1, спр. 1, арк. 6).

ного закладу збігся із новим загостренням українсько-польських відносин. Університет і його творці з числа українських учених стали заручниками радикальних сил з обох боків. Деяка частина української студентської молоді, запал якої не вичерпався на полях битв воєн, сприйняла нелегальний університет як осередок активної антипольської діяльності. Своєю чергою польський уряд у Варшаві не міг опанувати ситуації та підігравав антиукраїнським настроєм місцевої ендецької молоді. У розпал організаційних заходів щодо створення УТУ 25 вересня 1921 р. С. Федак, один із лідерів української студентської молоді у Львові і бойовик УВО, вчинив замах на голову Польської держави Ю. Пілсудського та львівського воєводу К. Грабовського (мотиви замаху і вибраний для того час досі залишили чимало питань). Це дало привід польській поліції для арештів організаторів УТУ. Три місяці в ув'язненні провів перший ректор В. Щурат. Урочиста інавгурація Українського університету відбулася 23 жовтня 1921 р. у великій залі Народного дому. У зв'язку з ув'язненням ректора, вступну промову виголосив проректор М. Панчишин.

1.50/23. БУДЖЕТ УКРАЇНСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ у Львові.

I. Сумаційний вказ прелегентів і годни викладачів в акад.р.1922/23:

1. Медичний виділ - 7 прелегентів /62 год./	Млн	15,500,000.-
2. Філософський Виділ - 27 прел. /148 год. +20/	"	42,000,000.-
3. Правничий Виділ - 23 прел. /108 +20/	"	32,000,000.-
Всіх прелегентів 57; всіх годни викладачів тижнево 318 /+40/		
а/ постійну платню побирає 9 прелегентів	Млн	32,400,000.-
б/ Ректор	"	4,200,000.-
в/ 3. деканів	"	10,800,000.-
Разом Млн		136,900,000.-

II. Вказ видатків на виділи:

а/ медичний виділ - для 4. інститутів	Млн	30,000,000.-
б/ правничий виділ - семінари	"	5,000,000.-
в/ філософський виділ		
1. семінари сизологі, філософії і психології	Млн	1,000,000.-
2. Україністика	"	2,500,000.-
3. Філософ. класична	"	1,000,000.-
4. природничі лабораторія і семінар	"	5,000,000.-
5. історичний семінар	"	3,000,000.-
6. фізика й математика	"	5,000,000.-
7. германістика	"	500,000.-
Разом		18,000,000.-

III. Канцелярія:

Сумаційно / помешкання, персонал, адміністрація, обслу- га викладачів саль, опал, світло і т.д./	Млн	32,100,000.-
Преміальні видатки вносять загально	Млн	222,000,000.-

Зведений бюджет УТУ на 1922/23 н. р. (ЦДА України у Львові, ф. 310, оп. 1, спр. 151, арк. 1)

Структура, керівництво і навчальний процес в УТУ будувалися за зразком довоєнних австрійських університетів. Існувало три факультети: філософський, правничий і медичний. У 1921/22 н. р. четвертий факультет був технічний, який наступного року виокремився в нелегальну Українську політехнічну школу у Львові (з вересня 1923 р.— Українська висока технічна школа). Заведено вважати, що наприкінці 1922 р. в УТУ діяло 65 кафедр. В історії таємного університету було три ректори: літературознавець В. Щурат, лікар М. Панчишин і адвокат Є. Давидяк (математик М. Чайковський, обраний ректором після М. Панчишина, внаслідок протиріч відмовився від

посади). Першими деканами факультетів стали: філософського — М. Кордуба (колишній професор гімназії в Чернівцях), правничого — В. Вергановський (колишній приват-доцент кафедри цивільного процесу Львівського університету), медичного — І. Куровець (член Українського лікарського товариства, державний секретар суспільного здоров'я у першому уряді ЗУНР). Канцелярія, яка під незмінним керівництвом Василя Мудрого — квестора (адміністратора) і секретаря УТУ, працювала в похідному режимі. У ній містилася тільки актуальна документація, всі інші матеріали були упаковані у валізи й зберігалися у сховках. Як архів для університету потаємно використовувалася бібліотека НТШ.

Керівництво УТУ самостійно не ухвалювало рішень. Поступово українські політики (особливо радикальне молодіжне крило) значно обмежили роль науково-викладацької спільноти у вирішенні університетських питань. У лютому 1923 р. була створена т. зв. Кураторія українських високих шкіл у Львові із завданням дбати про матеріальне забезпечення нелегальних університету й політехніки, працевлаштовувати випускників або створювати для них можливість продовжувати навчання за кордоном, а також забезпечувати політичну підтримку ідеї Українського університету. До складу Кураторії входили представники українських наукових, культурно-освітніх, господарських й економічних установ, політичних партій, ректори двох вищих навчальних закладів, представники університетського сенату та студентства. Її головою був В. Децикевич, колишній керівник галицького департаменту міністерства внутрішніх справ у Відні та віце-президент Галицького намісництва, згодом сенатор польського сейму від УНДО (в УТУ — викладач адміністративного права). Діяльність Кураторії мала суперечливий характер. З одного боку, вона забезпечила необхідну для нелегального університету підтримку, підкреслювала його зв'язок із потребами національного розвитку. Але з другого, зважаючи на представництво різних політичних сил, жодна з яких не мала власної концепції розв'язання університетського питання, Кураторія парализувала всі заходи щодо легалізації університету.

Нагальною проблемою для керівництва УТУ був пошук засобів на його утримання. „Фонди добуваються з всенародніх складок у цілому краю в грошах і натураліях, як збіжа, бараболі“, — так у січні 1923 р. В. Мудрий інформував європейську наукову спільноту про джерела надходження коштів на потреби УТУ⁵. Матеріальним забезпеченням займалася головню Українська крайова студентська рада. Збір продуктивних і фінансових ресурсів відбувався під час жнив, Різдва і Великодніх свят, вечорницьних концертів, театралізованих вистав, спеціальних. Зібрані кошти призначалися на допомогу незаможним студентам, політв'язням, на потреби студентської їдальні, на адміністрацію нелегальних навчальних закладів, утримання лабораторій та оплату праці викладачів. (Нараховувалася зазвичай погодинно, тільки деякі професори отримували ще й постійну місячну платню. Назагал ця оплата не була високою, тому в міру стабілізації в Польщі фінансово-грошової системи працювати в УТУ ставало не вигідно.) Іншим важ-

⁵ ЦДА України у Львові, ф. 310, оп. 1, спр. 12, арк. 1 зв. (З відповідей В. Мудрого на питальник німецької наукової енциклопедії Minerva: Jahrbuch der gelehrten Welt. Львів, 26 січня 1923 р.)

ливим джерелом фінансової допомоги для Українського університету була американська діаспора.

УТУ об'єднав викладачів із різним досвідом і поглядами. Основу викладацького складу становило покоління українських вчених, 1870—1880-х рр. народження. Вони навчалися у Львівському, Віденському та інших європейських університетах, мали захищені докторати (переважно у Відні). Більшість з них напередодні війни працювала учителями гімназій і не мала, зважаючи на політичну перевагу в Галичині поляків, жодних шансів на університетську кар'єру. З відновленням Польської держави цю перспективу, як могло здаватися, втратили й ті учені (зокрема, В. Вергановський та І. Свенціцький), які перед війною таки отримали викладацькі посади у Львівському університеті. Ще песимістичнішими, порівняно з гуманітаріями, були прогнози українських медиків. Медична сфера у Львові (й Галичині загалом) була здомінована поляками та євреями. Тому може здатися нетиповим рішення М. Панчишина, доцента анатомії Львівського університету, який здобув медичну освіту завдяки польським меценатам, вибрати українську ідентичність і взяти участь у створенні в УТУ медичного факультету. Попри суспільні настрої, які сприяли організації у Львові нелегального університету, цей заклад навряд чи міг відбутися без В. Щурата, талановитої й надзвичайно амбітної людини. Серед викладачів були й кілька вихідців з Наддніпрянщини, зокрема, колишній заступник міністра освіти в уряді УНР, художник П. Холодний (викладав хемію і фізику) та літературознавець Л. Білецький (викладав методологію української літератури), але інших контактів наддніпрянських учених з УТУ не було.

У перші два роки праці УТУ на трьох факультетах було записано (в канцелярії) більше тисячі дійсних студентів і більше двохсот вільних слухачів, але навряд чи всі вони перебували у Львові й відвідували заняття. За популярністю першість утримував правничий факультет, найменше було медиків. Студентське середовище УТУ не було єдиним ні соціально, ні ідейно. Сучасники відзначають різниці в майновому статусі студентів. Траплялося так, що діти заможних батьків відвідували заняття лише задля розваги, аби було чим хизуватися у товаристві⁶. Після врегулювання міжнародного статусу Східної Галичини навчання в нелегальному університеті, який не мав повноцінної матеріальної бази і зазнавав тиску влади, суперечило не тільки особистим життєвим інтересам молоді людини, закриваючи можливість для професійного й кар'єрного зростання, а й втрачало національно-політичну актуальність. Упродовж перших двох років діяльності УТУ повоєнне бажання української молоді продовжити (чи хоч якось завершити) навчання вичерпалося. У міру того як налагоджувалося мирне життя і затиралася почуття національної образи, з'являлися нові можливості й потреби. У когось вичерпувалися освітні амбіції, а хтось знаходив можливість для продовження навчання за кордоном або в польсь-

ких університетах, порушуючи прийнятий на початку принцип їх бойкоту.

Навчальні програми в УТУ укладалися поточно (на семестр) і коригувалися залежно від наявності викладачів. Тематика навчальних дисциплін здебільшого сформувалася ще в 1919—1921 рр., коли напівлегально діяли у Львові т. зв. університетські курси. Найрозбудованішим за

Титульні сторінки „Історичного вістника“, неперіодичного друкованого органу студентів-істориків УТУ (ЦДІА України у Львові, ф. 310, оп. 1, спр. 149)

напрямами підготовки і тематикою дисциплін був філософський факультет, де українські вчені, особливо філологи, могли конкурувати з європейськими науковими школами. Медичний факультет, зважаючи на брак матеріально-технічної бази, мав на меті підготувати студента до студій у західних університетах. Про зміст і науковий рівень навчальних курсів відомо небагато. Згодом колишні студенти акцентували увагу на враженнях від загальної атмосфери навчання (зазвичай відзначали піднесений емоційний настрій), майже не торкаючись змісту навчальних курсів. З уривчастих відомостей (сьогодні лекційні курси викладачів УТУ, тиражовані з допомогою розмножувальної техніки, є бібліографічною рідкістю) можна припускати, що принаймні частина теоретичних курсів створювалася безпосередньо в процесі роботи (зокрема, М. Кордуба написав курс „Методологія історії“, а І. Крип'якевич — „Українська історіографія“).

На філософському і правничому факультетах навчання мало тривати чотири роки, на медичному — два (з продовженням за кордоном). Заняття відбувалися в приватних помешканнях та приміщеннях українських наукових, культурних, церковних і освітніх установ, студентських товариств. За спостереженням І. Крип'якевича, який читав лекції з історії України, української історіографії та керував науковим семінаром, „це була незвичайно симпатична праця, а те, що це була організація таємна і не дозволена, ще більше підбадьорювало і викладачів, і студентів“⁷. Оскільки бібліотека Університету Яна Казимира

⁶ Кульчицький М. Автобіографічна повість Юліана Редька „Дурні діти“ (1926) як документ часу // Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника: Зб. наук. праць.— 2008.— Вип. 1 (16).— С. 488.

⁷ Крип'якевич І. Спогади (Автобіографія) // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Збірник наукових праць.— Львів, 2001.— Вип. 8: Іван Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві / Відп. ред. Я. Ісаєвич, упоряд. Ф. Стеблій.— С. 118.

для студентів УТУ була закрита, то використовувалися книгозбірні НТШ, Національного музею, Народного дому, Товариства „Просвіта“, Українського педагогічного товариства, а також приватні бібліотеки викладачів. Відомо про тиражування текстів лекцій. Це задовольняло потребу в літературі студентів філософського і правничого факультетів, але навчання на медичному факультеті нашттовувалося на значні труднощі, пов'язані з браком спеціалізованих лабораторій, практичних занять у клініках. Аби вберегтися від поліцейських переслідувань, викладачі практикували викладання т. зв. посереднім способом — пояснювали матеріал у приватних помешканнях найздібнішим студентам, а ті повторювали його решті. Студенти не знали заздалегідь місця і часу занять. Про це повідомляли зв'язкові факультетів і груп, переважно під час обіду в студентській ідальні Академічного дому. Побутує думка, що рівень знань студентів УТУ був високий. Але це, вочевидь, стосується тільки тих, які вирішували продовжити навчання за кордоном (переважно у Празі, Відні, Граці, Гданську, Берліні).

Польська влада у подробицях знала про діяльність УТУ. Тому слово „таємний“ у його популярній назві — це означення символічне, яке певним емоційним способом мало характеризувати польську освітню політику стосовно українців. Але так само, як українці не мали позитивної концепції щодо налагодження відносин з Польською державою, польська влада не знала, що робити з українцями. Про це свідчать і поліцейські переслідування, яких зазнавали викладачі й слухачі УТУ: арешти студентів нерідко набували комедійності, що тільки посилювало відчуття безпорадності влади. Одночасно лунали задулісні пропозиції створити Український університет у Станиславові, Кракові тощо, які відразу блокувались як українцями (на хвилі показової героїки вони відкидали все, що їм пропонувалось), так і польськими місцевими ендецькими середовищами. Єдина чітка і послідовна лінія в політиці влади полягала у спробах розколоти українське середовище. Це проявилось, зокрема, у дозволі вступати в Університет Яна Казимира особам, які служили в армії УНР. Аби

втримати загаль українців у рамках національної солідарності, активісти створили т. зв. Комітет бойкоту українського студентства (КОБУС), що вживав студентів-українців у польських університетах. Для них і членів їхніх родин закрились двері українських інституцій, їх не допускали на культурно-мистецькі заходи. Проте з часом у самому українському суспільстві почало наростати невдоволення таким тиском⁸.

З кожним наступним роком над нелегальним УТУ дедалі більше тяжіла велика політика, яка увиразнювала суперечності всередині керівництва навчальним закладом. Перша значна криза виникла навесні 1923 р. Приймаючи 1922 р. закон про т. зв. воєводську автономію, польський сейм ухвалив постанову про відкриття Українського університету протягом двох найближчих років. Перемовини з українцями (за посередництвом священника й адміністратора маєтків Галицької митрополії Т. Войнаровського) мав вести позапартійний консерватор, прихильник польсько-українського порозуміння на основі концепції польського прометеїзму Я. С. Лось. Перспектива переговорів з напівприватним посередником (не урядом) пересварила членів університетського сенату, вилилась у взаємні звинувачення в „угодовстві“. Друга криза, яка призвела до припинення діяльності УТУ, стала наслідком провалених з українського боку в 1924 р. переговорів з урядом В. Грабського про реалізацію згаданої сеймової постанови двох річної давності⁹. Р. Смаль-Стоцького, якому було доручено вести переговори з українського боку, у підсумку звинувачено у національній зраді і разом з іншими українськими вченими, які погоджувалися посісти кафедри в УТУ, він зіткнувся із загрозою фізичної розправи бойовиків УВО.

Занепад УТУ був зумовлений і соціальними причинами. 1924 р. кількість охочих навчатися в ньому різко зменшилася. Його випускники стикалися з проблемою працевлаштування на державні посади. Хоча деякі чеські та німецькі університети зараховували (з політичних міркувань) час навчання в УТУ до загального університетського стажу (у разі продовження навчання за кордоном), з погляду практичних інтересів самих студентів — це був са-

Печатки Українського таємного університету. Худож. Р. Лісовський. 1923 р.

⁸ Наприклад, у вересні 1923 р. голова товариства „Українська Бесіда“ в Перемишлі Т. Кормош звертався у листі до ректора таємного університету В. Щурата за роз'ясненням, чи після остаточного врегулювання політично-правового статусу Галичини зберігатиметься вимога бойкоту українськими студентами польських державних університетів і чи взагалі далі існуватиме нелегальний український університет. Свій запит він пояснював фінансовими збитками, яких зазнає товариство від відрахування з його членів студентів „польського університету“ (ЦДА України у Львові, ф. 310, оп. 1, спр. 36, арк. 12).

⁹ В архіві таємного університету збереглася аналітична записка, підготована наприкінці 1924 або на початку 1925 р. Її автор, противник продовження діяльності університету як нелегальної інституції, робив висновок про неконкурентоздатність Українського університету як з огляду на політичні, так і на освітньо-наукові цілі (йшлося про вузьку тематику навчальних курсів, брак кваліфікованих викладацьких кадрів, падіння інтересу молоді до навчання в нелегальному закладі). Він стверджував, що від початку в основу діяльності університету покладено хибні ідеї — „патріотичний сентименталізм, рефлексийний відрив і ентузіязм, а не раціональну доцільність“ (Там само. — Спр. 1, арк. 35—38 (Записка під заголовком „Сучасний стан У.В.Ш. і його передісторія“ без дати, без підпису. Машинопис).

мообман, оскільки приховати навчання в нелегальному університеті було неможливо, а працевлаштування трактували таку освіту як неповну. Серед викладачів теж поступово згасав ентузіазм. Вони втрачали перспективи наукової кар'єри (особливо викладачі медичного факультету), були обмежені в матеріально-фінансовому плані, в можливостях обіймати державні посади. За явної неефективності УТУ Кураторія ухвалила рішення припинити його діяльність із закінченням 1924/25 н. р. Майно університету було поділене між українськими інституціями — НТШ, Товариством „Просвіта“ і Національним музеєм.

Історія Українського університету 1921—1925 рр. є повчальною в кількох аспектах — як приклад відкритого поєднання освітніх та національно-політичних завдань, як консолідований прояв громадської ініціативи, яка ґрунтувалася на тимчасовому збігові настроїв різних верств населення, врешті-решт — як згущений вираз українсько-

польських стосунків першої чверті ХХ ст., коли Галичина опинилася у вихорі державно-політичних і культурно-національних процесів, пов'язаних з переходом від австрійської конституційно-монархічної влади до польської національної держави. Діяльність цього університету не можна оцінювати за класичними університетськими критеріями, адже вона не була спрямована на утримання раціональної дистанції між наукою і освітою, з одного боку, та політикою — з другого. Мета нелегального Українського університету полягала в демонстрації солідарності та життєздатності українського суспільства, була протестом проти утвердження польської державності на території, яку українці вважали своєю. Хоча цей український університетський проєкт зазнав невдачі, він дав можливість українській інтелектуальній спільноті якоюсь мірою подолати післявоєнну дезорганізацію і пристосуватися до нової реальності.

Мар'ян МУДРИЙ

ЛИСЕНКОВОМУ РОДУ НЕМА ПЕРЕВОДУ

Чи в козацьку добу, а чи в роки світової війни історичні події та переживання українців виливалися в щирі пісні, творилися такі мистецькі шедеври, яким судилося пережити століття. Музикант завжди був шанованою особою серед українців, недаремно ж саме Кобзар і Дударик стали символами нашого народу. І ця глибинна музикальність, ця могутня потреба виразити себе у звуках живе в українцях постійно, хоч виявляє себе сьогодні вже в інших формах і жанрах, позначених відчутним впливом глобалізації культури. Саме музика дає нам відчуття нерозривний зв'язок поколінь, зворушує струни серця і пробуджує національні почуття в тих душах, де вони, здавалося б, давно заснули.

Носієм такої глибоковкоріненої національної свідомості і правдивої музикальності в Україні вже протягом майже півтора століття є рід Лисенків. Цього року його найвидатніший сучасний представник — піяністка Рада Лисенко відзначає 90-річний ювілей.

„Родина Лисенків походить від старовинного козацького роду, що відзначився військовими доблестями і попав у старшину ще за часів Богдана Хмельницького“, — писав М. Старицький. Минали часи, і в середині ХІХ ст. Микола Лисенко — талановитий син роду, представники якого вже давно відклали дідівські шаблі, — обрав європейське фортеп'яно, найсучасніший для нього інструмент, і саме з допомогою музики зумів довести, що в ньому живе незламний козацький дух. Микола Лисенко мав такий могутній талант, що зміг обдарувати музикальністю ще й своїх нащадків на кілька

поколінь. Музикантами стали всі п'ятеро його дітей, з-поміж яких найбільше відзначились піяністка Мар'яна Миколаївна та диригент, музикознавець і фольклорист Остап Миколайович. Їм випало жити у нелегкі часи воєн та революційних змін. О. Лисенко навчався у Петербурзькій консерваторії, яку не закінчив через революцію. У 1920-х рр. зазнав репресій, тож завершити вищу музичну освіту зміг аж на початку 1930-х рр., після чого працював у Києві.

Рада Лисенко. Київ, 1950 р.

Блискучий піяністичний талант його доньки Ради виявився дуже рано, і це від наймолодших літ визначально покерувало долею дівчини. Музичне мистецтво у тодішньому Києві було на великому піднесенні, в місті жили й концертували відомі піяністи. З відкриттям Київської музичної школи-десятирічки для обдарованих дітей Рада стала навчатися у ній у видатного фортеп'янного педагога-методиста Бориса Мілича. А в консерваторію вступила до знаменитого київського віртуоза, лауреата Міжнародного конкурсу ім. Ф. Шопена Абрама Люффера.

Рада й сама вже була готова до концертної діяльності і, хоч навчання перервала війна, шукала кожної можливості, щоб виступити. Воєнні перипетії Рада Лисенко пережила разом зі сім'єю батька. 1941 р. О. Лисенко був призначений ректором консерваторії, створеної на місці евакуйованого з Києва навчального закладу. Впродовж 1941—1943 рр. у Київській консерваторії здобували музичну освіту молоді люди, що залишалися в окупованому місті і таким чином змогли врятуватися від вивезення на примусові роботи до Німеччини.

Рада й сама вже була готова до концертної діяльності і, хоч навчання перервала війна, шукала кожної можливості, щоб виступити. Воєнні перипетії Рада Лисенко пережила разом зі сім'єю батька. 1941 р. О. Лисенко був призначений ректором консерваторії, створеної на місці евакуйованого з Києва навчального закладу. Впродовж 1941—1943 рр. у Київській консерваторії здобували музичну освіту молоді люди, що залишалися в окупованому місті і таким чином змогли врятуватися від вивезення на примусові роботи до Німеччини.